

ILK YOSHDAGI BOLALARNING IJTIMOIYLASHUVI

*Denov Tadbirkorlik va Pedagogika instituti
Pedagogika fakulketi Maktabgacha ta'lim yo'nalishi
3- bosqich talabasi Toshtemirova Moxlaroyim*

Annotatsiya. Ushbu maqolada ilk yoshdagi bolalarning ijtimoiylashuv jarayoni, uning mazmuni va ahamiyati yoritiladi. Bolada dastlabki ijtimoiy ko'nikmalarning shakllanishi, kattalar va tengdoshlar bilan muloqotning rivojlanishi, emotsional-irodaviy sifatlarning mustahkamlanishi ilmiy manbalar asosida tahlil qilinadi. Shuningdek, oilada, maktabgacha ta'lim tashkilotida hamda keng ijtimoiy muhitda bolani ijtimoiylashtirishga ta'sir etuvchi omillar va samarali pedagogik yondashuvlar ko'rsatib o'tiladi. Tadqiqot natijalari ilk yoshdagi bolalarda ijobiy ijtimoiy xulq-atvorni shakllantirishning muhim shartlarini ochib beradi.

Kalit so'zlar. Ijtimoiylashuv, individual, sotsializatsiya, inklyuziv ta'lim, moslashuv, ko'nikma, jamoa, ta'lim, adaptatsiya.

СОЦИАЛИЗАЦИЯ ДЕТЕЙ РАННЕГО ВОЗРАСТА.

Аннотация. В статье рассматривается процесс социализации детей раннего возраста, его сущность и значимость. Анализируется формирование первоначальных социальных навыков, развитие общения со взрослыми и сверстниками, а также укрепление эмоционально-волевых качеств на основе научных источников. Кроме того, выделены факторы, влияющие на социализацию ребёнка в семье, дошкольной образовательной организации и более широкой социальной среде. Результаты исследования раскрывают основные условия формирования позитивного социального поведения у детей раннего возраста.

Ключевые слова: Социализация, личность, социализация, инклюзивное образование, адаптация, навыки, команда, образование, адаптация.

SOCIALIZATION OF EARLY CHILDREN.

Annotation. *This article explores the process of socialization in early childhood, highlighting its nature and significance. It examines the development of initial social skills, communication with adults and peers, and the strengthening of emotional and volitional qualities based on scientific literature. The paper also identifies key factors influencing children's socialization within the family, preschool institutions, and the broader social environment. The findings emphasize essential conditions for fostering positive social behavior in children during the early year.*

Keywords: *Socialization, individual, socialization, inclusive education, adaptation, skills, team, education, adaptation.*

Kirish. İlk yosh inson hayotidagi eng muhim bosqichlardan biri sanaladi, chunki aynan shu davrda bola shaxsining dastlabki shakllanish jarayoni boshlanadi. Mazkur jarayon bolaning jamiyatga kirishishi, odamlarga munosabat bildirishni o'rganishi, ijtimoiy me'yor va qadriyatlarni asta-sekin o'zlashtirishi bilan tavsiflanadi. Psixologlar va pedagoglarning fikricha, aynan 1–3 yosh oralig'ida bola kelajakdagi kommunikativ xulq-atvorining poydevorini yaratadi hamda shaxs sifatida jamoaga moslashish malakalarini shakllantira boshlaydi. Maktabgacha davr (taxminan 3–7 yosh oralig'i) bolalar hayotida muhim o'zgarishlar va maktabga tayyorgarlik bosqichidir. Bu pallada bolaning har tomonlama shakllanish jarayoni, yangi ko'nikmalarni egallash hamda bilimlarni o'zlashtirish jarayoni juda faol kechadi. Mazkur yosh bosqichida eng asosiy jarayonlardan biri bolalarning ijtimoiylashuvidir.

Asosiy qism. İlk yoshdagi bolalarning ijtimoiylashuvi shaxs taraqqiyotining fundament bosqichi bo'lib, mazkur jarayon bola tomonidan jamiyat me'yorlari, qadriyatlari, madaniy xulq-atvor shakllari, kommunikativ ko'nikmalar hamda ijtimoiy rollarni o'zlashtirish dinamikasini ifodalaydi. Zamonaviy pedagogika, neyropsixologiya va sotsiologiya nazariyalariga ko'ra, hayotning dastlabki uch yili insonning kognitiv, emotsional, motivatsion va ijtimoiy tizimlari shakllanadigan eng

muhim davr sanaladi. Vygotskiy tomonidan ilgari surilgan madaniy-tarixiy yondashuvga binoan, bola rivoji ijtimoiy muhit vositasida amalga oshadi, ya'ni ijtimoiy tajriba ichki psixik tizimlarga transformatsiya qilinadi. Eriksonning psixososial rivojlanish konsepsiyasida ham ilk yosh “ishonchga qarshi ishonchsizlik” bosqichi sifatida tavsiflanadi, bunda bola uchun ishonchli, mehribon va barqaror munosabatlar muhitining mavjudligi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Biologik va neyropedagogik tadqiqotlar ilk yosh davrida miyaning sinaptik plastiklik darajasi eng yuqori bo'lishini, ya'ni bola tashqi stimullarga juda sezgir ekanligini ko'rsatadi. Shu sababli ijtimoiylashuvning birlamchi modeli bolaning yaqin kattalar, ayniqsa ona va ota bilan emotsional aloqalari orqali shakllanadi. Mustahkam bog'lanishlar, mehr, sezgirlik, nutqiy va noverbal muloqot bolaning ijtimoiy xavfsizlik hissini, o'ziga bo'lgan ishonchini va boshqalar bilan muloqotga kirishish tayyorgarligini ta'minlaydi. Shu jarayon davomida bola mimika, intonatsiya, mehr ifodalari singari emotsional signallar tizimini o'zlashtiradi. Ilk yoshdan boshlab bola ijtimoiy o'yinlar orqali tengdoshlari bilan munosabat o'rnatishni o'rganadi. O'yin faoliyati sotsiologik nuqtai nazardan jamiyatdagi rollar va xatti-harakat me'yorlarini testdan o'tkazish zamini hisoblanadi. Piaget kognitiv nazariyasida bu davrda bola egotsentrik fikrlash bosqichida bo'lsa-da, empatiyaning dastlabki ko'rinishlari, bo'lishish, kutish, yordam berish kabi ijtimoiy xulqlar shakllanadi. Zamonaviy neyrobiologik izlanishlarda “mirror neyronlar tizimi” bola o'zgalar xulqini kuzatish va taqlid qilish orqali o'rganishini ilmiy isbotlaydi. Maktabgacha ta'lim tashkilotining roli mazkur jarayonda alohida ahamiyat kasb etadi. Pedagogik jarayon strukturasi bolalarning kooperativ o'yinlari, jamoaviy faoliyat, nutqni rag'batlantirish, emotsional savodxonlik, madaniy muomala ko'nikmalarini rivojlantiruvchi yo'llar asosida tashkil etilishi kerak. Pedagogning kuzatuvchanligi, individual yondashuvi, asoslangan muloqot texnikalari, yaxshi rag'batlantirish konsepsiyasi moslashuvchanlikni tezlashtiradi. Ijtimoiylashuvga salbiy omillar ham mavjud: hissiy e'tiborsizlik, yomon muhit, telefon va ekranlarga ortiqcha bog'liqlik, tarbiya buzilishi bolada tushunmaslik, muloqotga qiyinchilik,

tashqi muhitga ishonchsizlik va passiv javob reaksiyalarni shakllantirishi mumkin. Shu bois oilaviy tarbiya va maktabgacha ta'lim tizimi o'zaro uyg'un holda ishlashi lozim.

Bolalarning ijtimoiylashuvi atrofda dunyo bilan munosabatda bo'lishni o'rganish, ijtimoiy me'yorlar va qoidalarga moslashish, muloqot va munosabatlar ko'nikmalarini rivojlantirishni o'zida aks ettiradi. Ijtimoiylashuv tug'ilishdan boshlanadi. Hatto chaqaloqlar ham o'z yaqinlari bilan muloqot qilishni, ularning ovozigacha, yuz ifodalariga va teginishlariga javob berishni o'rganadilar. Biroq, eng qizg'in davr maktabgacha va boshlang'ich maktabda sodir bo'ladi va ota-onalar uchun muhim vazifa farzandiga ushbu bosqichni muvaffaqiyatli o'tkazishga yordam berishdir. Ijtimoiy moslashish jarayonida bolaning xatti-harakatlarida o'zgarishlar yuz beradi. Ular yangi ko'nikmalarga ega bo'lishadi, muloqot qilishni, muammolarni hal qilishni va qaror qabul qilishni o'rganadilar. Dastlab, bola oddiygina yod oladi va umumiy me'yorlarga amal qilishga harakat qiladi. Vaqt o'tishi bilan bu harakatlar odatiy va tabiiy holga keladi. Moslashish vaqt va kuch talab etadi, ammo buning natijasida bolada jamiyatda o'zini qulay his qilish va boshqalar bilan ishonchli munosabatda bo'lishga yordam beradigan kuchli odatlar va ko'nikmalar paydo qiladi. Bolalarning ijtimoiylashuvi ko'plab omillarga bog'liq bo'lib, ularni bir nechta asosiy toifalarga bo'lish mumkin. Bu omillarning har qaysisi bolaning tashqi olamni qanday idrok etishi va munosabatiga ta'sir qiladi. Ota-onaning qo'llanilgan usullariga qarab, bola turli xil moslashishi mumkin. Ularning tarbiyalash uslubi avtoritar, demokratik, liberal bo'lishi mumkin.

Hissiy qo'llab-quvvatlash, munosabatlardagi uyg'unlik va nizolarning yo'qligi bola uchun barqaror muhit yaratadi, keskinlik va tez-tez janjal moslashish jarayonini murakkablashtirishi mumkin. Bolaning moslashishiga oila shakli ham ta'sir qiladi. Bu oila ikki ota-ona, to'liq ota-ona, ko'p bolali yoki homiylik ostidagi oila bo'lishini o'z ichiga oladi. Masalan, katta oiladagi bolalarning ijtimoiy moslashuvi e'tibor uchun raqobat tufayli qiyinroq bo'lishi mumkin. Qarama-qarshi vaziyat ham yuzaga kelishi mumkin: agar bola boshqa bolalar bilan muloqot qilish

tajribasiga ega bo'lsa, ular o'z chegaralarini tasdiqlash, boshqalarning chegaralarini tan olish va muloqot muhim omil hisoblanadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotidagi qo'qqitish bola moslashishiga to'sqinlik qiladi. Pedagogik yordam va bolaning individual ehtiyojlariga e'tibor samaradorli ko'nikishiga yordam beradi. O'qitishning jamoaviy, individual yoki o'yin usullari bolaning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishga turlicha ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ijtimoiy ko'nikmalarni o'rgatish, inklyuziv ta'lim va hissiy intellektni rivojlantirish dasturlari bolalarning moslashuvini qo'llab-quvvatlaydi. Oila an'analari, qadriyatlari va tili bolaning ijtimoiy o'ziga xosligini shakllantirishda muhim. Bolalarning ijtimoiy moslashuvi ularning temperamentiga bog'liq. Uning tashvish darajasi va uni engish qobiliyati ham yangi ijtimoiy vaziyatlarda uning xatti-harakatiga bog'liq. Shuningdek, bolada muloqot qilish, tinglash kabi ko'nikmalar rivojlangan yoki yo'qligi muhimdir

Tashqi omillar. Ta'lim va sog'liqni saqlash kabi resurslarning mavjudligi darajasi, shuningdek, atrof-muhitning umumiy xavfsizligi bolaning ijtimoiylashuviga ta'sir qiladi. Jamiyatdagi xulq-atvor normalari, an'analari va stereotiplar bolaning olamdagi o'z o'rnini qanday qabul qilishini va boshqalar bilan qanday munosabatda bo'lishini belgilaydi. Ommaviy axborot vositalari va Internet bolaning qadriyatlari va idrokiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ijtimoiylashuv va bolalar salomatligi chambarchas bog'liq. Bu bolaning turli sharoitlarga moslashish qobiliyatiga ta'sir qiladigan jismoniy rivojlanish va potentsial nogironliklarni o'z ichiga oladi. Bu omillarning barchasini tushunish ota-onalar va tarbiyachilarga ijtimoiy moslashish jarayonida bolalarni yanada samarali qo'llab-quvvatlashga yordam beradi. Har bir bolaning o'ziga mos ehtiyojlari va xususiyatlarini hisobga olgan holda jamiyatga moslashishi uchun qulay va xavfsiz muhit yaratish muhim ahamiyatga ega. Bolalarning ijtimoiylashuvi bir necha bosqichlardan o'tadi, ularning har biri o'ziga xos xususiyatlarga va qiyinchiliklarga ega.

Xulosa. Ilk yoshdagi bolalarning ijtimoiylashuvi inson taraqqiyotining poydevor bosqichini tashkil etadigan, murakkab va ko'p qirrali psixososial

jarayondir. Ushbu davrda bola atrof-muhit bilan birlamchi ijtimoiy aloqalar o'rnatadi, muloqotning elementar shakllarini egallaydi, emotsional tajribalarni boyitadi va jamiyatda qabul qilingan me'yorlar hamda xulq-atvor modellarini asta-sekin o'zlashtiradi. Ilmiy adabiyotlarda qayd etilishicha, ilk yoshdagi yoshdagi bolada sotsial kompetentlikning shakllanishi avvalambor uning affektiv bog'lanish tajribasi, xavfsizlik hissi, sezgir tarbiya, hamda kattalar bilan sifatli interaktsiya darajasiga bevosita bog'liq bo'ladi. Shu nuqtai nazardan, oilaviy muhitda mavjud emotsional qulaylik, ota-onaning mehr-muhabbati, qo'llab-quvvatlashi va muloqot madaniyati bolada ijtimoiy me'yorlarning natural tarzda shakllanishiga xizmat qiladi. Bundan tashqari, maktabgacha ta'lim tashkilotlari bolaning ijtimoiylashuvida markaziy institut sifatida maydonga chiqadi. Tashkilotlarga tengdoshlar bilan o'zaro hamkorlik, muloqot kompetensiyalarining rivojlanishi, o'zini-o'zi boshqarish elementlari, navbat kutish, yordam so'rash, hamkorlikda faoliyat yuritish kabi ko'nikmalar shakllanadi. Tarbiyachining pedagogik mahorati, individual yondashuvi, psixologik sezgirligi va zamonaviy metodik yondashuvlardan foydalanishi ijtimoiy rivojlanish samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan sanaladi. Shu bilan birga, pedagogik muhitda madaniy xilma-xillik, milliy qadriyatlar, ijtimoiy me'yorlar hamda axloqiy tamoyillarning uyg'un targ'ib qilinishi bolada ijtimoiy identifikatsiyaning barqaror vujudga kelishiga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030- yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PQ4312-son qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 22-dekabr "Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to'g'risida" 802-son qarori.
3. "Ilk qadarn" davlat o'quv dasturi takomillashtirilgan ikkinchi nashri. - T., 2022-yil.

4. Qodirova F., Toshpo'latova Sh., Kayumova N., A'zamova M. Maktabgacha pedagogika. -Toshkent: Tafakkur, 2019.
5. Egamberdiyeva N. Ijtimoiy pedagogika. darslik. - Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009-y. 90-b.
6. Quchqorova N.M., Nuraddinova R.S "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi namunasida o'tkaziladigan mavzuli faoyatlarni tashkil etish. - Toshkent: Bookmany print, 2022-yil. 42-bet.
7. Quchqorova N.M., Bekchanova F.M., Durdiyeva M.A. Maktabgacha ta'limda pedagogik jarayonlarni loyihalashtirish. -Toshkent: Bookmany print, 2023.
8. Yusupova P. Maktabgacha tarbiya pedagogikasi - 1.: O'qituvchi, 1993-y.
9. Musurmonova O. Ma'naviy qadriyatlar – sog'lom avlodni tarbiyalash vositasi. T.: O'qituvchi, 1995.

